

KIERKEGAARD – NAŠ SAVREMENIK

Problemi formiranja identiteta modernog čoveka

Apstrakt: Osnovni cilj ovog rada sastoji se u ožvljavljanju Kierkegaardovog mišljenja i osvetljavanju njegove izuzetne aktuelnosti i posebne vrednosti za nas danas. Moja pažnja i interesovanje usmereni su na kategoriju identiteta pojedinca kao centralnog problema kako Kierkegaardovog života, tako i njegovog dela. Posebno mi je stalo da pokažem izvanrednu aktuelnost i savremeni značaj tri osnovna životna stila i principa integracije ličnosti [estetški, moralni i religiozni] kao ponuđenih modusa vivendi individuuma sa samim sobom i sa drugima i moguće orijentacije u svetu.

Ključne reči: apšte/pojedinačno; promenljivost/konstantnost; identitet; životni stil; princip integracije ličnosti.

Pristup – tema, kontekst, teškoće, stanje, zadatak istraživanja

Društveno-istorijska situacija 30.-tih godina 19. veka [julska revolucija u Francuskoj 1830., usvajanje nacrtu izmene izbornog zakona u Engleskoj 1832.] neopozivo je potvrdila tendenciju nezastavive građanske modernizacije, liberalizacije i demokratizacije evropskih društava, naročito onih najrazvijenijih. Pokazalo se da sanjanje i planiranje srednjih puteva mešanja elemenata starog, feudalnog režima sa modernim građanskim društvom, čiji bi amortizeri oni trebalo da budu, po pravilu, završava u istorijskom i ljudskom bespuću. Hegel, koji je u poslednjem periodu svog života i rada i sam priželjkivao sličan hibrid verujući u životnost i uzoritost reformisane Pruske, morao je da se suoči i prihvati kao tvrdu i dugoročnu činjenicu sa kojom se mora računati ne samo ekonomsku već i socijalnu i političku liberalizaciju Evrope koja je sobom nosila velika i nepredvidljiva iskušenja i zamke. Belodana istina sveta je od njega iziskivala rezignirano mirenje sa daljom radikalizacijom razdvajanja i sve nepomirljivijeg sukobljavanja svih onih polova na čijem izmirenju je on radio čitavog svog života. Takvo stanje

stvari nije važno samo za zbilju nego i za teoriju. Hegel je morao da prizna da je i filozofska spekulacija nemoćna da reši problem koji je sama epoha ostavila još uvek otvorenim. U stanju duboke zabrinutosti, straha i razočarenja on je i umro.

Ključna teškoća, najuopštenije i najjednostavnije rečeno, sastojala se u tome što se pojedinačno i opšte razdvojilo i stupilo u međusobno direktno antagonističke odnose. To se odnosilo i na sve druge srodne korelate: materija i forma više nisu skladno prijanjale jedna uz drugu; unutrašnjost nije korespondirala sa spoljašnjošću već joj je, naprotiv, često direktno protivrečila; stalno subjektivno naprezanje i teženje, neprekidan rad i dinamika nisu doveli do plodnog zaokruženja procesa i do zadovoljnog uživanja u njegovim rezultatima nego su težili lošem perpetuiranju. Zbilja više nije bila ispoljena suština. Naprotiv, sve više je jačala tendencija razdvajanja pojave od njene srži koja se sve dublje povlačila iz svog belodanog osvedočenja i krila u tami unutrašnjosti po cenu pretvaranja u puku neaktualizovanu i neodređenu mogućnost.

Ovakva situacija se tokom 19. veka relativno dobro prikivala i maskirala. Tek su je retki pojedinci [kojima je pripadao i Kierkegaard] naslućivali, osećali i tematizovali u svom delu. Cena koju su za to plaćali sastojala se u potpunoj neshvaćenosti od strane savremenika i življenju na društvenoj margini.

Mladoj generaciji mislilaca, umetnika, javnih radnika koja je stupila na intelektualnu i društvenu scenu posle Hegelove smrti dopalo je u zadatak da po treći put u novom veku (posle proteklih epoha vladavine kontinentalnih racionalista i britanskih empirista i filozofa klasičnog nemačkog idealizma) razreši krajnje konfliktan odnos između individualnog i univerzalnog, ali sada pod suverenom vladavinom jednog sasvim novog i odlučujućeg uslova: prava individuuma su morala biti poštovana i sačuvana. Veliki problem se sastojao u dilemi da li je to uopšte moguće i, ako jeste, kako.

Oko fenomena identiteta kao jednog od ključnih principa funkcionalnog jedinstva, koherentnosti, kontinuiteta, inteligibilnosti i modusa vivendi sa samim sobom i drugima koncentrišu se snage i ulaže energija koja treba da pomogne u rešavanju osnovnog zadatka epohe: ustanovljavanja novog reda, poretka, pravilnosti, stabilnosti u preovlađujuće stanje društvenog i individualnog haosa; kako to uraditi ali pri tom ne ignorisati, već moći integrisati u sebe svu novu pojedinačnu subjektivnu slobodu, inicijativu, idiosinkraziju koji su sada stekli apsolutnu vrednost i legitimitet.

Kierkegaard se suočava sa svim krucijalnim izazovima modernosti i njenog imanentnog konstitutivnog principa permanentne pokretljivosti, promenljivosti, produktivnosti, inoviranja i podiže ih na treću potenciju strastveno tragajući ne samo za opštim teorijskim načelom već i za tim šta ono lično za njega znači, da li mu govori ne šta da zna, već šta da radi u svom životu i sa njim i da li mu saopštava jasno i glasno način kako to da uradi. On nudi kao moguća upozorenja i rešenja tri osnovna oblika organizacije života i načina odnošenja prema novoj epohalnoj stvarnosti:

1) estetizirano življenje: život na velikoj distanci i prema samom sebi i prema drugima, sve do razmera životno promašujućeg samoobmanjivanja i obmanjivanja drugih; nedostatak pravog kontakta i sa sobom i sa svetom – sve do potpunog povlačenja i ispadanja iz sveta i ozbiljnih oblika depersonalizacije i derealizacije; maksimalno razvijena kontrola i vrhunska manipulacija sobom i naročito drugima; suštinska nepostojanost i često redefinisanje svojih bazičnih društvenih uloga; skokovito osciliranje između polova minimum – maximum u procenjivanju i vrednovanju sebe i drugih; sasvim specifična organizacija i doživljavanje vremena u naglim smenama praznog toka pasivnosti i grozničave hiperaktivnosti, sve do razmera prave agitiranosti; polaženje od opšte ideje vodilje koja je, međutim, potpuno relativizovana i neposredno impregnirana krajnje partikularnim sadržajima i ciljevima; dominantan princip sado-mazohističkog gospodarenja, odnosno služenja je uglavnom eksternalizovan;

2) moralan život: jedini način života primeren modernoj, građanskoj odrasloj individui – dobro i realno povučene granice između Ja i Ne-Ja, dobra društvena prilagođenost i uspešno funkcionisanje u svim bitnim psiho-seksualnim i socijalnim ulogama [brak, porodica; rad, profesija; prijateljstvo i, uopšte, odnosi s drugim ljudima]; kontrolne instance i društvene vrednosti interiorizovane i depersonalizovane; pouzdano izvedeno kontrolisanje i sublimiranje nagona; prevladavajući odnos poštovanja drugih; individuum je prisvojio opšte na posredan način učestvujući i kreirajući medijum društvene intersubjektivne komunikacije;

3) religiozan život: vertikalna osa oblikovanja ličnog identiteta i integriteta je ponovo vraćena na odnos podređeni/nadređeni [dete/roditelj, rob/gospodar], i to sada u apsolutnom obliku i sa apsolutizovanim zahtevima postavljenim i pred sebe i pred druge: imperativno se traži [naređuje] potpuno predavanje apsolutnom

autoritetu [Bogu] u savršenoj poslušnosti i slepoj veri [žrtvovanje uma]; življenje u afektivno povišenom stanju permanentnog unutrašnjeg intrapsihickog i interpersonalnog građanskog rata, stalne krize, ekstremnih graničnih situacija, fanatizma, totalne mobilizacije; forsiranje osećanja potpune lične nemoći [kompenzovane fantazmima sopstvene grandioznosti] i božanske svemoći; individualno i univerzalno je neposredno stopljeno u jednoj krajnje krhkoj i paradoksalnoj simbiozi u kojoj bi obadva načela istovremeno htela i trebalo da sačuvaju svoju potpunu intaktnost i ekstremnu i radikalnu suprotstavljenost [otuda njihov krajnje ambivalentan antagonizam] ali i da nekako iza leđa pruže ruke jedno drugome i tako obezbede neophodni minimum uslova jedne simbiotske koegzistencije koja neposredovano univerzalizuje pojedinca sa celokupnim prtljagom njegove partikularnosti i idiosinkrazije i isto tako neposredno partikularizuje i relativizuje univerzalni princip, sve do njegovog svođenja na nivo sredstva za zadovoljenje i rešenje ličnih [čak privatnih] problema, potreba, želja; u takvoj konstelaciji sloboda i odgovornost odrasle zrele ličnosti se vrlo lako pretvara u despotsku samovolju, odnosno u spremnost na potpuno odricanje od sebe zarad ropske poslušnosti.

Kierkegaardova aktuelnost je u doslovnom smislu reči zaprepašćujuća: on je postao naš savremenik tačno u onoj meri u kojoj je odlučno, žestoko i krajnje svesno i namerno odbio da bude stvarni savremenik svog vremena. Njegov očajnički i strastveni pokušaj da ovlada i zaustavi nadiruće procese modernizacije i racionalizacije sveta nije uspešno komunicirao i korespondirao sa 19. vekom: on je od svojih savremenika i sugrađana ostao obeležen i zapamćen kao potpuni outsider, marginalac, bizarni ekscentrik i egocentrik koga ne treba uzimati previše ozbiljno. Ali je zato on [tj. njegovo delo] svojih pet minuta dočekao tačno onda kada je to još za života i predvideo: pedeset godina posle svoje smrti Kierkegaard je doživeo senzacionalno ponovno otkriće i pravu renesansu.

Njegova zamisao religioznog načina organizacije individualnog i društvenog života u svetsko-istorijskim razmerama neposredno sa poklopila sa inspirišućim snagama i dominantnim totalitarnim tendencijama krizne situacije u prvoj polovini 20. veka, autentičnom „vremenu netrpeljivih“, tako daleko iskoračivši izvan uskih okvira krajnje osobenog životnog stila jednog [ili, u svakom slučaju, malobrojnih] pojedinca postajući masovna pojava od opšteg društvenog značaja. Nadajući se i priželjkujući da taj deo njegovog

opusa ne bude toliko aktuelan i u drugoj polovini našeg veka, on ipak opstaje i ostaje kao trajan memento i izuzetno senzibilan seizmograf veoma upotrebljiv u prepoznavanju sličnih pojava i pokreta u današnjem svetu.

Šnjur neposredne relevantnosti za nas danas preuzela je njegova briljantna i fascinantna analiza esteticizma kao životnog načela u formi velikih savremenih debata o modernoj kulturi narcizma. Zasenčeni i skrajnuti sistemski položaj građanske moralne egzistencijalne orijentacije pokazuje ne samo unutrašnja ograničenja te životne pozicije već i težinu njenog zastupanja i praktikovanja: čini se da je postalo najteže sazeti i ostati odrasla zrela ličnost – njene sastavnice se u kriznim vremenima lako mogu rastaviti i ostaviti ljude na cedilu, ali i na još jednoj raskrsnici životnih iskušenja koja mogu ljude da nadahnu novom i većom snagom i još jačom motivacijom da istraju na putu svoje čovečnosti za koju se, uprkos svemu, ipak vredni boriti i založiti.

Osnovna bibliografija

Primarna literatura

S. Kierkegaard

1. Ili-ili, Grafos, Beograd, 1989.
2. Fear and Trembling, Princeton University Press, Princeton, 1941.
3. The Concept of Anxiety, Princeton University Press, Princeton, 1980.
4. Ponavljanje, Moderna, Beograd, 1989.
5. In vino veritas, Gradac, Čačak, 1994.
6. Filozofske mrvice, Grafos, Beograd, 1982.
7. Bolest na smrt, Mladost, Beograd, 1980.
8. Osvrt na moje delo, Grafos, Beograd, 1985.
9. Knjiga o Adleru, Grafos, Beograd, 1982.
10. Brevijar, Moderna, Beograd, 1990.
11. Dve kratke etičko-religiozne rasprave, Grafos, Beograd, 1990.
12. A Kierkegaard Anthology, Edited by Robert Bretall, Princeton University Press, Princeton, 1973.

1. Broh, Herman, *Pesništvo i saznanje*, Gradina, Niš, 1979.
2. Dostojevski, Fjodor, *Zapisi iz podzemlja*, Rad, Beograd, 1969.
3. Dunning, Stephen, *Kierkegaard's Dialectic of inwardness*, Princeton University Press, Princeton, 1985.
4. *Identity and Anxiety*, Ed. by M. Stein, A. J. Vidich and D. M. White, The Free Press, New York, 1960.
5. Lasch, Christopher, *Narcistička kultura*, Naprijed, Zagreb, 1986.
6. Lowith, Karl, *Od Hegela do Nietzschea*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1988.
7. Lukač, Georg, *Duša i oblici*, Nolit, Beograd, 1973.
8. Lukač, Đerđ, *Razaranje uma*, Kultura, Beograd, 1966.
9. Mackey, Louis, *Kierkegaard: A Kind of Poet*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1972.
10. Malantschuk, Gregor, *Kierkegaard's Thought*, Princeton University Press, Princeton, 1974.
11. Rohde, Peter, *Soren Kierkegaard*, George Allen and Unwin, London, 1963.
12. Wahl, Jean, *Etudes Kierkegaardienes*, J. Vrin, Paris, 1949.

Sofija Mojsić

KIERKEGAARD – OUR CONTEMPORARY PROBLEMS OF IDENTITY FORMATION OF MODERN MAN

Summary

The main goal of this paper is to vitalize Kierkegaard's thought and to show its extraordinary actuality and special value for us today. My attention and interest are focused on the category of identity of the individual as the central problem of both Kierkegaard's life and work. I am specially concerned to stress the unique actuality and contemporary meaning of the three basic life styles and principles of integration of the personality [aesthetic, moral and religious] as offered ways of the individual's getting along both with himself and the others and as possible universal orientations in the world.

Key words: universal/individual; changeability/constancy; identity; life style; principles of integration of the personality.